

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN GÜRCÜSTANLA İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIĞI (1918-1920-ci illər)

QABİL ƏLİYEV

Tarix elmləri doktoru, professor

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Gürcüstan Demokratik Respublikası 1918-ci ilin yazında müstəqillik qazandıqdan dərhal sonra öz aralarında siyasi, hərbi, diplomatik, iqtisadi, maliyyə, nəqliyyat, rabitə və digər sahələr üzrə çeşidli əlaqələr yaratmaq, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı tənzimləmək və dərinləşdirmək zərurəti ilə üzləşdilər. Bu, bir tərəfdən hər iki gənc respublikanın eyni regionda yerləşməsi və oxşar problemlərlə üzləşməsi, digər tərəfdən isə Cənubi Qafqazın 100 ildən artıq Rusiya imperiyası tərkibində müstəmləkə əsarətində qalması üzündən ortaq tarixi mirasa malik olmaları ilə bağlı idi.

Azərbaycanla Gürcüstan arasında 1918-1920-ci illərdə qarşılıqlı münasibətlərin araşdırılması hər iki respublika arasında münasibətlərin dinamik inkişaf etdiyi müasir dövrdə təkə elmi əhəmiyyət kəsb etməklə məhdudlaşmır, həm də çox böyük praktik əhəmiyyətə malikdir. Çünki haqqında bəhs olunan dövrdə çox mürəkkəb, ziddiyyətli problemləri gənc respublika rəhbərləri, demək olar ki, əksər hallarda hər iki xalqın ali mənafeyinə uyğun şəkildə, danışıqlar apararaq qarşılıqlı güzəştlərə getməklə həll etməyə müvəffəq olmuşdular. Azərbaycanın o zamankı rəhbərlərindən biri olan M.Ə.Rəsulzadənin qeyd etdiyi kimi “xristian qonşulardan Gürcü Cümhuriyyəti ilə çox dostanə münasibət” yaradılmışdı (10, s. 58).

Qeyd etmək lazımdır ki, bu problemin ayrı-ayrı cəhətlərinə Azərbaycan tarixşünaslığında C.P. Həsənovun (8), N.L. Nəсібzadənin (9) monoqrafiyalarında və ümumi xarakterli əsərlərdə (6,7) toxunulsa da, ayrıca tədqiqat obyektı olmamışdır. Təqdim olunan məqalədə 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə Gürcüstan Demokratik Respublikası arasında iqtisadi, maliyyə, nəqliyyat və rabitə sahələrində əməkdaşlığın qurulması istiqamətində atılan addımlar başlıca olaraq ilkin mənbələr (1,3,4) və dövrü mətbuat materialları (13, 14) əsasında araşdırılmışdır.

Azərbaycan və Gürcüstanın o zamankı siyasi xadimləri, dövlət rəhbərləri yaxşı başa düşürdülər ki, müstəqil dövlət quruculuğuna qədəm qoysalar da, bir-biri ilə ən müxtəlif sahələrdə normal münasibətlər yaratmadan, təcrid olunmuş şəraitdə öz mövcudluqlarını təmin etmələri mümkün deyildir. Ona görə də, Batumda Osmanlı dövləti ilə sülh danışıqları apararı Azərbaycan və Gürcüstanın səlahiyyətli nümayəndələri artıq 1918-ci il iyunun 4-də Bakı-Batum ağı neft kəmərinin yenidən işə salınması və normal işləməsini təmin etmək haqqında saziş bağladılar (1, s. 364).

Həmin gün Batumda həmçinin Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri Osmanlı və Ermənistan nümayəndələri ilə birlikdə Cənubi Qafqaz dəmir yollarına aid vaqon-parovoz parkının bölüşdürülməsi haqqında saziş imzaladılar. Sazişə görə, tərəflər keçmiş Rusiya imperiyasının mülkiyyəti olan vaqon-parovoz parkını hər ölkənin ərazisindən keçən dəmir yolu xətlərinin uzunluğuna mütənasib şəkildə bölüşdürməli idilər (1, s.365).

Bu müqavilə və sazişlər dövlətlərarası münasibətlərin razılaşmalar yolu ilə nizama salınmasının başlanğıcı oldu.

Azərbaycan Milli Şurası və hökuməti 1918-ci il iyunun 16-da Gəncəyə köçdükdən sonra Gürcüstanla müntəzəm əlaqələr saxlanmasını təmin etmək və məsləhətləşmələr aparmaq üçün Cənubi Qafqaz siyasi dairələrində yaxşı tanınan Məmməd Yusif Cəfərovu AXC-nin bu ölkədə diplomatik nümayəndəsi təyin etdi. O və diplomatik nümayəndəliyin digər işçiləri iki ölkə arasında çeşidli, o cümlədən də iqtisadi sahədə əlaqələrin yaradılması və inkişaf etdirilməsində çox böyük rol oynadılar. Bakı azad edildikdən sonra isə Gürcüstan hökuməti öz diplomatik nümayəndəsi Nikolay Kartsivadzeni Azərbaycana göndərdi. Gürcüstan Respublikasının diplomatik nümayəndəliyi 1918-ci il oktyabrın 2-də Bakıda fəaliyyətə başladı.

1918-ci il iyunun 21-də Gürcüstan hökumətinin sədri N. Ramişvili keçmiş Cənubi Qafqaz hökuməti əmlakının Azərbaycan və Gürcüstan arasında bölüşdürülməsini Azərbaycanın bu ölkədəki nümayəndəsi Məmməd Yusif Cəfərova təklif etdi. Gürcüstan tərəfi öz təklifini bununla əsaslandırdı ki, Ermənistan öz payını artıq götürmüşdür və sonradan Osmanlı dövlətinin nəzarəti altına keçmiş ərazilərdə yerləşdirmişdir. M.Y. Cəfərov elə həmin gün Gəncəyə - Azərbaycan xarici işlər nazirinə məxfi məlumat göndərərək Gürcüstan hökumətinin Azərbaycanla qarşılıqlı münasibətləri yaxşılaşdırmaq və möhkəmləndirmək istəyi, keçmiş Cənubi Qafqaz hökumətinin əmlakın bölüşdürmək təklifi haqqında bilgi verdi (2, s.26-27). Azərbaycan tərəfi ümumi əmlakın

bölüşdürülməsinə prinsipial razılıq verdi, avqustun 15- də isə təklif etdi ki, arbitraj yolu ilə, ilk növbədə, Qafqaz cəbhəsinin ləğvi nəticəsində qalmış daşınar əmlak və Cənubi Qafqazın mərkəzi dövlət idarə və təşkilatlarının daşınar əmlakı bölüşdürülsün (1, s.438).

Gürcüstan hökuməti 1918-ci il avqustun 21-də Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələrindən ibarət arbitraj komissiyası yaratmağa razılıq verdi. Yaradılan arbitraj komissiyası bir neçə iclas keçirdi və tərəflər öz aralarında qarşılıqlı iddiaların danışıqlar yolu ilə çözülməsi istiqamətində nümunə göstərdilər.

1918-ci ilin yayında dövriyyədə olan pul kütləsi çatışmırdı. Azərbaycan hökumətinin başçısı Fətəli xan Xoyski M.Ə. Rəsulzadəyə ünvanlandığı 11 iyul cu il tarixli direktivində bildirdi ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti çox kəskin şəkildə maliyyə vəsaiti sıxıntısı yaşayır. Hazırda ölkədə dövriyyədə olan Cənubi Qafqaz bonları azdır və yeni bon buraxılması haqqında gürcü və erməni nümayəndələri ilə aparılan danışıqlar hələlik bir nəticə verməmişdir. Ona görə də, Azərbaycan hökuməti adından təcili surətdə Türkiyədən 1,5-3 milyon lirə həcmində borc alınması məsələsini qaldırdı. Azərbaycan tərəfi həmin vəsaiti 1-1,5 il ərzində geri qaytarmağı öhdəsinə götürürdü (2, s.30).

Azərbaycan hökumətinin başçısı Fətəli xan Xoyski M.Ə. Rəsulzadəyə ünvanlandığı 31 iyul 1918-ci il tarixli məktubunda bir daha qeyd etmişdi ki, Azərbaycan hökumətinin böyük qaygısı pul qıtlığıdır: “Siz bu istiqamətdə təcili və təsirli tədbirlər görməsəniz, 2 həftədən sonra tamam pulsuz qalacağıq. İlk növbədə 1 milyon Türkiyə lirəsi borc verilməsinə çalışın, sonra isə öz bonlarımızın buraxılmasına və göndərilməsinə başlayın” (2, s.43).

Azərbaycanın Gürcüstandakı diplomatik nümayəndəsi M.Y.Cəfərovun Azərbaycan hökumətinə ünvanladığı 17 iyul 1918-ci il tarixli məxfi məlumatda bildirilirdi ki, Gürcüstan hökuməti köhnə bonların (Cənubi Qafqaz Komissarlığı dövründə buraxılan bonlar nəzərdə tutulur - Q.Ə.) nümunəsində pul çap etməyə başlamışdır. Məlumatda daha sonra qeyd edilirdi ki, Gürcüstan və Ermənistanın məsuliyyət daşması şərti ilə həmin pulların dövriyyəyə buraxılması üçün gürcü və erməni nümayəndələri danışıqlar aparırlar (15, siy.1, iş 18, v.66).

Doğrudan da, 1918-ci il iyul ayının 20-də Gürcüstan və Ermənistan hökumətləri, Azərbaycan hökumətinə xəbər vermədən, 200 milyon Cənubi Qafqaz Komissarlığı bonu buraxılması haqqında müqavilə imzaladılar. Rusiya Dövlət bankının Tiflis kontoru tərəfindən buraxılmış 200 milyon bonu öz aralarında bölüşdürdülər. Azərbaycan hökuməti buna qəti etirazını bildirdi (2, siy.1, iş 18, v. 141). Etiraz notasının bir surətini də İstanbula göndərdi ki, burada keçirilməsi nəzərdə tutulan sülh konfransında elan edilsin (2, s.43).

Lakin Gürcüstan və Ermənistan hökumətlərinin öz maliyyə problemlərini Azərbaycanla anlaşmadan həll etmək istəkləri gözlənilən nəticəni vermədi. Ona görə də, 1918-ci ilin payız aylarında Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri sosial-iqtisadi sahədə vəziyyəti qaydaya salmaq üçün Ermənistan hökuməti ilə birlikdə razılaşdırılmış pul-kredit siyasəti yeritməli oldular. Çünki hər üç respublikada eyni pul vahidi - Cənubi Qafqaz komissarlığı bonu dövriyyədə idi və respublikalar arasında gömrük, sərhəd xidməti hələ yaranış mərhələsində idi. Ona görə də, Tiflis bank kontorunun buraxmalı olduğu bonun həcmi hökumətlərarası sazişlə tənzimlənməli idi. Bu məqsədlə 1918- ci il sentyabrın 6-da Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan nümayəndələri maliyyə və pul-kredit əməliyyatları üçün birlikdə 280 milyon rubl məbləğində Cənubi Qafqaz komissarlığı bonu buraxılması haqqında saziş imzaladılar.

Həmin il noyabrın 15-də Azərbaycanla Gürcüstan arasında əlavə olaraq, daha 160 milyon rubl məbləğində Cənubi Qafqaz Komissarlığı bonu buraxılması haqqında Tiflisdə müqavilə bağlandı.

Müqaviləyə görə, Dövlət bankının Tiflis kontoru 10 gün ərzində hər respublika üçün 100 və 250 rublluq əskinaslarla 80 milyon rubl məbləğində bon buraxmalı idi (2, s. 99). Gürcüstan maliyyə naziri D.Juruli və Azərbaycanın Gürcüstandakı diplomatik nümayəndəsi M.Y.Cəfərovun imzaladıqları bu müqaviləyə görə, Gürcüstan tərəfi öhdəsinə götürdü ki, Azərbaycan hökumətinə çatmalı olan bonlar 1918-ci il noyabrın 25-nə kimi göndəriləcəkdir. Əgər bu öhdəlik vaxtında yerinə yetirilməzdisə, Gürcüstan hökuməti buraxılan bonların hamısını norması dolana kimi Azərbaycana göndərməli idi.

Azərbaycan hökumətinin uğurlu pul-kredit siyasəti həm Bakı bonlarının, həm də Cənubi Qafqaz bonlarının məzənnəsinin möhkəmlənməsinə müsbət təsir göstərdi. Bunun nəticəsi idi ki, 1919-cu ilin yayında Tiflis birjasında xarici valyutaların qiymətdən düşməsi fonunda Cənubi Qafqaz bonunun kursunun yüksəlməsi müşahidə edilirdi (13, 2 июля 1919 г., №136).

Azərbaycan hökuməti də öz növbəsində Gürcüstanın neft məhsullarına kəskin ehtiyacını nəzərə alaraq, hökumətlərarası müqavilə bağlanmasını gözləmədən, 1918-ci il dekabrın 21-də Gürcüstan hökumətinə 10 sistern ağ neft, 13 min pud xam neft və 2 sistern benzin göndərməyi qərara almışdı (3, s.256). Ticarət və sənaye nazirinin göstərişi ilə hökumətin bu qərarı təxirə salınmadan icra edilmişdi.

Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri iqtisadi əlaqələri nizama salmaq, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı

inkışaf etdirmək üçün də uğurlu addımlar atırdılar. İki respublika arasında yükdaşımaları tənzipləmək üçün aparılan danışıqların nəticəsi olaraq, 1918-ci ilin dekabrın 26-da Bakıda Azərbaycanla Gürcüstan arasında mal mübadiləsi haqqında müqavilə bağlandı. Azərbaycan tərəfindən ticarət və sənaye naziri Behbud xan Cavanşirin, Gürcüstan tərəfindən həmin ölkənin Azərbaycan hökuməti yanındakı diplomatik nümayəndəsi Nikolay Kartsivadzenin imzaladıqları bu sənədə görə, tərəflər dəmir yolu ilə daşınan yüklər üçün 1 il müddətində azad tranzitə, yəni gömrük rüsumu alınmamasına razılıq verdilər. Azərbaycan tərəfi Gürcüstan əhalisinin və dəmir yollarının ehtiyaclarını ödəmək üçün il ərzində 1 milyon pud ağ neft, mazut və sürtkü yağı göndərməyi, Gürcüstan tərəfi isə Azərbaycan dəmir yollarının ehtiyacını ödəmək üçün zəruri materiallar və daş kömür göndərməyi öhdəsinə götürdü (13, 24 yanvar 1919, №16).

1919-cu il yanvarın 3-də Tiflisdə Azərbaycanla Gürcüstan arasında teleqraf rabitəsi, yanvarın 4-də isə poçt xidməti haqqında sazişlər və poçt bağlamalarının dəmir yolu ilə daşınması haqqında konvensiya bağlandı (2, s.122-130). Hər iki ölkənin poçt-teleqraf idarəsi rəislərinin imzaladıqları bu sənədlər beynəlxalq teleqraf və poçt xidmətini nizama salmağa və inkışaf etdirməyə şərait yaratdı. Azərbaycanın və Gürcüstanın ən mühüm şəhərləri arasında daimi teleqraf rabitəsi yaradıldı, hər iki respublikanın vətəndaşlarına beynəlxalq teleqrafdan istifadə hüququ verildi. Tərəflər göndərilən teleqramların məzmununun gizli saxlanması təmin edilməsi haqqında razılaşma imzaladılar. Həmçinin, poçt ilə bağlama göndərilməsi, çap məhsulları daşınması üzrə tariflər müəyyənləşdirildi.

1919-cu il martın 8-də Azərbaycanla Gürcüstan arasında dəmir yolu rabitəsi haqqında saziş bağlandı. Azərbaycan yollar naziri Xudadat bəy Məlik-Aslanov və Gürcüstan yollar naziri vəzifəsini icra edən İsidor Malaniyanın imzaladıqları bu sənədə görə, 1918-ci il mayın 26-nadək hər iki respublikanın ərazisində olmuş parovoz və vaqonlar, bu məsələ xüsusi arbitraj komissiyasında həll edilənə qədər, bütünlüklə həmin dövlətin ixtiyarında qalırdı. Sazişə əsasən, tərəflər arasında yük vaqonları mübadiləsi şərtləri, yükdaşıma tarifləri nizama salındı (2, s.179-183). Bakı ilə Tiflis arasında gündəlik birbaşa sərnəşin qatarları hərəkət etməyə başladı.

cu il iyunun 4-də Tiflisdə Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan arasında əlavə Cənubi Qafqaz Komissarlığı bonu buraxılması haqqında saziş imzalandı. Bu sazişə

görə, Azərbaycan öz payına düşən 180 milyon rubl məbləğində Cənubi Qafqaz Komissarlığı bonununun 60 milyon rublunu Gürcüstan hökumətinə verdi. Əvəzində Gürcüstan hökuməti öz ərazisində 15 milyon rubl məbləğində Azərbaycan və Bakı bonununun sərbəst dəyişdirilməsinə razılıq verdi (2, s.249-250).

1920-ci il fevralın 5-də Bakıda Azərbaycanla Gürcüstan arasında tranzit yüklər haqqında müqavilə imzalandı. Müqaviləyə görə, tərəflər hər iki ölkə arasında tranzit yüklərin dəmir yolu ilə 1 il müddətində azad, yəni heç bir gömrük rüsumu ödəmədən daşınmasını təmin etməyi öhdələrinə götürdülər (9, s. 103). Azərbaycan hökuməti bir il ərzində Gürcüstan əhalisinin və dəmir yolunun ehtiyacını ödəmək üçün ixrac ediləcək neft və neft məhsullarının 16 milyon puda qədər olan həcmindən gömrük rüsumu tutulmamasına icazə verdi. Gürcüstan hökuməti də Azərbaycandan aldığı neft və neft məhsullarını öz ərazisindən kənara göndərməməyi öhdəsinə götürdü. Həmçinin Azərbaycan dəmir yolunun ehtiyacını ödəmək üçün lazım olan texniki avadanlığın, daş kömür və meşə materialının gömrük rüsumu ödənmədən daşınmasına razılıq verdi.

1920-ci illərdə Azərbaycanla Gürcüstan arasında imzalanmış bu sənədlər hər iki ölkə arasında əməkdaşlığı inkışaf etdirməyə və dərinləşdirməyə, dostluq və müttəfiqlik münasibətlərini möhkəmləndirməyə imkan verdi.

Azərbaycan mehriban qonşuluq prinsiplərinə sadıq qalaraq, vaxtaşırı Gürcüstana ərzaq yardımını da göstərirdi. Məsələn, Azərbaycan hökuməti, 1919-cu il iyunun 6-da qərar qəbul etmişdi ki, mövcud dövlət ehtiyatlarından Gürcüstana 5 min pud arpa, 15 min pud kəpək göndərilsin (13, 17 iyun 1919, №123). Azərbaycan Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nazirliyi qısa müddət ərzində hökumətin bu qərarını icra etmiş və həmin il iyunun 25-də Gürcüstana əlavə olaraq daha iki vaqon arpa unu və iki vaqon kəpək yola salmışdı (3, s.333).

1919-cu il sentyabrın 12-də isə Azərbaycan hökuməti Tiflisdə fəaliyyət göstərən və maliyyə sıxıntısı çəkən "Təcrübə kənd təsərrüfatı stansiyası"na elmi əsərlərini çap etdirmək üçün 76 min rubl vəsait göndərmişdi. Əvəzində çap edilən materialların üçdə bir hissəsinin Azərbaycana verilməsi bir şərt kimi stansiya rəhbərliyi qarşısında irəli sürülmüşdü (13, 14 oktyabr 1919, №220).

1920-ci il fevralın 20-də Gürcüstanda zəlzələ baş vermiş, Qori şəhərində və ətraf kəndlərdə ciddi dağıntılar olmuş, minlərlə adam evsiz-eşiksiz qalmışdı. Azərbaycan hökuməti dərhal Gürcüstanda zəlzələdən ziyan çəkmiş əhaliyə yardım göstərilməsinə başlamışdı. Fevralın 25-də Gürcüstan Təchizat Nazirliyinə icazə vermişdi ki, Bakıdakı un ehtiyatından 15769 pudu öz ölkəsinə aparsın və aclıq çəkən əhaliyə paylasın (3, s.407-408). Azərbaycan parlamenti isə 11 mart 1920-ci il tarixli qərarı ilə Gürcüstanda zəlzələdən zərər çəkənlərə yardım

göstərilməsi üçün 3 milyon rubl vəsait ayırmışdı (14, 1920, №20).

1918-1920-ci illərdə Azərbaycanla Gürcüstan arasında qarşılıqlı faydalı iqtisadi əməkdaşlığın çox önəmli sahələrindən biri Batum limanından istifadə ilə bağlı idi. Bəhs olunan dövrdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Türkiyə və Avropa dövlətləri ilə iqtisadi və ticarət əlaqələrini Batum vasitəsilə həyata keçirirdi. Ona görə də, Qara dəniz hövzəsində ən mühüm liman şəhəri, Azərbaycan dəmir yolu və ağ neft kəmərinin Avropaya çıxış məntəqəsi olan Batumda nümayəndəlik yaradılmasının zəruriliyini Məhəmməd Əmin Rəsulzadə hələ 1918-ci ilin yayında İstanbulda Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı kimi fəaliyyət göstərərək bildirmişdi.

Azərbaycan hökuməti Batumun ölkə üçün iqtisadi, ticarət və Avropa dövlətləri ilə əlaqələr qurmaq baxımından mühüm əhəmiyyətini nəzərə alaraq, 1918-ci il noyabrın 10-da orada konsulluq yaratmağı qərara aldı. Doktor Mahmud bəy Əfəndiyev Azərbaycanın Batumda konsulu təyin edildi (3, s.251).

Azərbaycanın Batumdakı konsulluğu ölkəyə aid yüklərin Batum limanında qəbul edilməsi və yola salınması, nəqliyyat vasitələri, xüsusən yük vaqonları və vaqon-sisternlərlə bağlı mübahisələrin tənzimlənməsi, diplomatik kuryer və poçtla əlaqədar məsələlərin nizama salınması sahəsində mühüm rol oynamışdı.

Tiflisdəki Azərbaycan diplomatik nümayəndəliyi və Batumdakı konsulluq bölgədə türk və müsəlman əhalinin problemlərinin həllində də fəal iştirak edirdi. Məsələn, diplomatik nümayəndəlik Azərbaycan hökumətinin tapşırığı ilə 1919-cu il aprelin 5-də Axalsix qəzasının zərər çəkmiş müsəlman əhalisinə 200 min rubl (3, s.298), konsulluq isə 1919-cu ilin mart ayında Batum vilayətindəki Azərbaycan təbəələrinə 10 min rubl, 1919-cu ilin mayında normal fəaliyyət göstərməsi üçün Batumdakı türk məktəbinə 10 min rubl yardım etmişdi.

1919-cu il mayın 26-da diplomatik nümayəndəlik nəzdində Maliyyə Nazirliyinin agentliyi yaradıldı, avqustun 25-də isə agentliyə Azərbaycan dövlət bankının müxbiri vəzifəsini icra etmək tapşırıldı (3, s.352). Həmin il sentyabrın 27-də konsulluq nəzdində ticarət şöbəsi yaradıldı. Şöbənin tərkibinə yollar, ticarət və sənaye, həmçinin ərzaq nazirliklərinin nümayəndələri daxil edildi. Həmin ilin oktyabr ayında Batumdakı konsulluq baş konsulluğa çevrildi. Oktyabrın 18-də Batum Baş Konsulluğuna Azərbaycan Dövlət Bankının müxbiri vəzifəsi həvalə edildi və Batumda Azərbaycan hökumətinin hesabına daxil olan vəsaitin Dövlət bankına köçürülməsini təmin etmək ona tapşırıldı. Oktyabrın 22-də isə Batum Baş Konsulluğunun ticarət şöbəsi yanında Azərbaycan Maliyyə Nazirliyi nümayəndəliyinin təsis edilməsi qərara alındı (3, s.375).

Azərbaycanın Tiflisdəki diplomatik nümayəndəliyi və Batumdakı baş konsulluğu fəaliyyət göstərdiyi dövr ərzində Azərbaycan dövlətinin və vətəndaşlarının mənafeyinin qorunmasında mühüm rol oynamışdı.

Azərbaycan və Gürcüstan arasında qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq hər iki respublikanın Versal sülh konfransındakı nümayəndə heyətlərinin fəaliyyətində də öz əksini tapmışdı. Həm Azərbaycan, həm də Gürcüstan nümayəndələri keçmiş Rusiya siyasi xadimlərinin və çar generallarının "vahid və bölünməz Rusiya" iddialarına qarşı ardıcıl mübarizə aparmış, bu istiqamətdə atılacaq addımları müntəzəm müzakirə edərək, əksər hallarda yekdil mövqedən çıxış etmişdilər.

Nümayəndə heyətlərinin six əməkdaşlığı bütün Cənubi Qafqaz respublikaları üçün böyük iqtisadi və hərbi-strateji əhəmiyyətə malik olan Batum məsələsinin müzakirələrində xüsusilə əhəmiyyətli olmuşdu. Antanta Ali Şurasının 1920-ci ilin fevral-mart aylarında Londonda keçirilən konfransında Batum məsələsi ilə bağlı müttəfiq dövlətlər belə bir layihə irəli sürmüşdülər ki, Batum vilayətinin bir hissəsi Gürcüstana, bir hissəsi Ermənistana verilsin, Batum şəhəri isə Millətlər Cəmiyyətinin nəzarəti altında azad şəhər elan edilsin.

Gürcü nümayəndələri bu layihəyə qəti etiraz etmiş, Azərbaycan nümayəndələri də bu məsələdə Gürcüstanı tam dəstəklədilər. Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri arasında belə razılıq əldə edilmişdi ki, hər iki respublika Batum vilayətinin parçalanmasını məqsəduyğun hesab etməsinlər. Azərbaycan Batum şəhərinin vilayətlə birlikdə Gürcüstana birləşdirilməsinə tərəfdardır, Gürcüstan da Azərbaycanın Batuma olan mənafeyini tam təmin edir (8, s.342). Məhz Azərbaycan tərəfinin belə qəti mövqeyi Batum vilayətinin parçalanması layihəsindən imtina edilməsinə səbəb olmuşdu.

Bütün bu faktlar aydın göstərir ki, Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları 1918-ci ilin yazında öz müstəqilliklərini elan etdikdən sonra öz aralarında normal əlaqələr yaratmağa başlamışdılar. Sonrakı iki ildə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq yüksələn xətlə inkişaf etmiş və dövlətlərarası münasibətlərin bütün sahələrini əhatə edən çoxsaylı müqavilə və sazişlər imzalanmışdı.

İki qonşu dövlət arasında strateji müttəfiqlik və etibarlı tərəfdaşlıq münasibətləri bərqərar edilmişdi.

QEYDLƏR:

1. Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии. Тифлис, 1919
2. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Внешняя политика

- (документы и материалы). Баку: 1998.
3. Azərbaycan Demokratik Respublika (1918-1920). Qanunvericilik aktları (sənəd toplusu). Bakı: 1998.
 4. Azərbaycan Demokratik Respublika (1918-1920). Parlament (stenoqrafiya hesabatları). Bakı: 1998.
 5. Ünvan-kalendar Azərbaycan Respublikası üçün 1920 il. Bakı: 1920.
 6. Azərbaycan tarixi. 7 cildə, c. V, Bakı: 2001.
 7. XX əsr Azərbaycan tarixi. Prof. Y.B.Yusifov və T.T.Vəliyevin ünvanı redaksiyası ilə, c. II, Bakı: 2004.
 8. Nəsnov S.P. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1918-1920-ci illər). Bakı, 1993
 9. Nəsnəzadə N.L. Azərbaycanın xarici siyasəti (1918-1920). Bakı: 1996.
 10. Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: 1990.
 11. Topçibaşev A.A. Diplomatiya söhbətləri İstanbulda (1918-1919 illər). Bakı: 1994.
 12. Vəkilov R.Ə. Azərbaycan Respublikasının quruluş tarixi. Bakı: 1998.
 13. Qaz. «Azərbaycan». 1918-1920 illər.
 14. Vəstnik hökuməti Azərbaycan Respublikası üçün. 1919-1920 illər.
 15. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivinin 970 sayılı - AXS Xarici İşlər Nazirliyinin fondu